

L'escriptura en femení a l'àmbit lingüístic català (segles XVI-XVIII)

Women's writing in the Catalan language area (16th-18 th c.)

VERÒNICA ZARAGOZA
veronica.zaragoza@udg.edu
Universitat de Girona

Cal reconèixer amb certa tristesa, que les Antologies de poesia publicades fins ara, no s'han demostrat generoses, ni amables, ni justes, amb la poesia femenina. S'hi nota l'absència de figures de dona, de sensibilitat de dona... A penes si trobem en llurs pàgines dos o tres noms femenins, sens dubte els més destacats, no pas els únics al nostre parer. A bon segur que l'anomalia no cal atribuir-la al fet d'haver-ne fet la tria d'autors masculins, sinó perquè molta producció femenina ha estat dispersada [...] Quasi obra oculta, amagada. (Albert/ Matheu/ Saltor/ Sala/ Torras 1975: 5-6)

Amb aquestes paraules, M. Luz Morales justificava la publicació d'una de les primeres antologies dedicades exclusivament a la creació poètica femenina en català. Apareguda el 1975, l'antologia responia a la voluntat ferma de visibilitzar la producció poètica de les dones al llarg de la història, silenciada per la historiografia literària tradicional. I amb aquesta intenció de reparar l'absència femenina en la literatura catalana (situació d' «anomalia», en paraules de Morales), el volum va recuperar més de dues-centes autores dels segles XIV-XX agrupades sota branques: la primera, la «Branca Lila» recopilava «les dames nobilíssimes de les Corts d'Alfons IV d'Aragó i de Pere el Cerimoniós», és a dir, dels ss. XIV i XV; a continuació, la «Branca Groga» recollia les autores dels anys 1811-1899; la «Branca Blava» s'ocupava dels anys 1900-1919; la «Branca Rosa» abastava des del 1920 fins al 1940 i, finalment, la «Branca Verda» es dedicava a les autores gairebé contemporànies a la publicació (1940-1953).

En efecte, no es pot posar en dubte la validesa i la rellevància d'aquest recull poètic, publicat fa una quarantena d'anys i no superat encara avui en dia per la seva incidència. I és que hem de considerar que aquest panorama de conjunt va permetre recuperar un nombre valuós de veus poètiques femenines antologades de tot l'àmbit lingüístic catalanoparlant, amb un abast plurisecular; amb tot, si reparam la periodització del volum i la selecció projectada, evidenciem que, malgrat els esforços meritoris, l'obra demostra no ser tan «generosa» o «amable» com pretén, en relació a un període de la nostra història literària: l'edat moderna. En aquest sentit, no ens sorprén gens advertir en aquesta antologia dedicada a recuperar la tradició poètica femenina al llarg de la història, la inexistència

d'una «branca» dedicada a les autores del període modern. De fet, aquesta ommissió sospitosa de quatre segles (del segle XV fins al XIX) de la producció poètica femenina és pretesament justificada al pròleg pel fet que aquests són considerats «segles de silenci, quan a Catalunya ja no s'apleguen les Corts d'Amor ni es celebren Jocs Florals, talment com ho fan les altres [es refereix a les autores medievals], emmudeixen les veus femenines» (Albert/Matheu/Saltor/Sala/Torras 1975: 6). Amb això, el volum estava reproduint els prejudicis □ de caire estètic, historiogràfic i polític □ vigents aleshores sobre aquesta període literari; un període, l'edat moderna, malmenat per la crítica que només en els darrers anys comença a ésser estudiat, tractat i valorat com es mereix.

Aquest argument apuntat al dit pròleg, avui en dia s'ha demostrat com a inconsistent i ha estat amplament superat si atenem als avenços i coneixements assolits en els darrers anys sobre la variada obra femenina d'època moderna. I és que cal no perdre de vista que el fet que la literatura dels segles moderns haja estat tradicionalment desatesa per la crítica, ha contribuït enormement al desconeixement de bona part de la producció escrita, amb la major part dels textos ignorats o inèdits i, amb poques edicions a la llum. Aquesta negligència s'incrementa més encara si parlem de textos femenins, atés que els condicionants de gènere hi han influït de manera crucial en la desatenció operada per la crítica. No obstant això, aquesta circumstància està canviant en les darreres dècades, tal com demostra l'interés creixent per la literatura femenina experimentat als territoris de parla catalana,¹ en paral·lel als avenços que s'hi han produït en el panorama europeu. Així doncs, amb la tasca de recuperació de textos femenins realitzada fins ara i les variades contribucions d'estudi i comprensió del fenomen des de diferents perspectives han permés demostrar que en l'univers català no podem parlar de tal «emmudiment de veus femenines» com s'havia adduït en relació als usos poètics en català del període modern; els textos conservats ens revelen, en canvi, una llarga tradició d'escriptura femenina que no s'interromp en el transcurs dels segles, i que evidencia que les dones del panorama catalanoparlant van saber trobar canals de legitimació i espais d'escriptura adients al llarg de la història (en diferents llengües), i també en l'edat moderna.

Allò que ha obstaculitzat la recerca en l'àmbit de la literatura femenina del període ha estat la dispersió textual i la dificultat d'accés als materials escrits, ja que coneixem pocs textos d'autores del període en edicions modernes: per citar-ne només alguns exemples, coneixem l'obra mística en català editada de les religioses sor Anna Maria del Santíssim Sagrament (1649-1700) (Trias 1988) i Maria de Llúria de Magarola (1630/1632?-1701) (Piquer 1978-1979); el mateix Piquer també es va encarregar de donar a conèixer el manuscrit de goigs i poemes en llaor a la Mare de Déu atribuïts a Jerònima de Boixadors (Piquer 1986). Pel que fa al gènere poètic, comptem també amb l'edició de l'obra completa de la castellanenca Maria Igual (1655-1735) (Mas i Usó/Vellón 1997). A més a més, dins d'aquest corpus conegut, el conjunt epistolar de personatges aristocràtics com Estefania

---

1 Ho demostra aquest apartat monogràfic que avui ens ocupa, així com l'aparició de la monografia «Mujeres con mayúsculas. Barricadas, salones y escritorios (siglos XVII-XIX)», del núm. 15 en la revista *Dossiers Feministes* (2011), publicada per l'Institut d'Investigació Feminista de la Universitat Jaume I de Castelló de la Plana, entre d'altres.

de Requesens i la seva mare Hipòlita Roís de Liori, representa un cas excepcional en la recerca, en la mesura que ha estat editat modernament (Guisado 1987; Ahumada 2003) i ha generat l'interès de diverses estudioses.

Més enllà d'aquests materials que han vist la llum (potser els més coneguts però no els únics), l'obra femenina d'època moderna necessita ésser rastrejada en edicions antigues o, sobretot en les nombroses biblioteques i els arxius de la nostra geografia, especialment en els fons religiosos. En els segles esmentats, l'univers conventual femení va esdevenir l'espai més fructífer d'escriptura femenina, cosa que explica que siga el que actualment custodia gran part de l'obra de dones avui conservada, molta de la qual encara roman desconeguda i cal ser exhumada per ser posada a disposició de la crítica.

Precisament, amb la publicació d'aquest volum monogràfic «L'escriptura en femení en l'àmbit lingüístic català (ss. XVI-XVIII)» es pretén dissipar el desconeixement general al voltant de la creació literària femenina d'època moderna, molt poc tractada més enllà de les publicacions especialitzades o de difícil localització (p.e. les publicacions religioses). Les aportacions aquí reunides focalitzen sobre algunes de les dones que van empènyer la ploma al període modern, la majoria amb obra inèdita, per tal de projectar llum sobre un fenomen més ampli del que ha estat considerat. En total, hi hem recollit cinc treballs d'especialistes sobre el tema que ens permeten traçar un panorama ampli i revelen la situació dels estudis crítics amb l'obertura de nous camps d'estudi des de perspectives diverses.

En primer lloc, dels problemes de localització de l'obra femenina, en parla l'estudiosa de la Universitat d'Alacant, M. Àngels Herrero en el treball «Les *modernes* religioses valencianes: entrebancs d'una recerca textual». Tot centrant-se en l'àmbit valencià i prenent com a base la publicació, ara fa uns anys, del seu catàleg de lletraferides valencianes de l'Edat Moderna (Herrero 2009), Herrero proporciona un panorama ample de les autores d'aquest territori i els gèneres conreats en l'àmbit conventual, l'espai més prolífic en dones lletrades. L'estudi incideix en els problemes inherents a un camp de recerca com aquest, encara poc transitat, i que es fan extensius a les autores de tota la geografia catalana: bàsicament la problemàtica d'accés als textos, molts d'ells desapareguts -en el pitjor dels casos- o inclosos en obra impresa aliena (generalment masculina), quan no resten encara inèdits.

Per la seva banda, la investigadora Anna Garcia de la Universitat de Girona, en el seu treball «Notícia d'una mística catalana de principi del segle XVIII: Teresa Mir i March i la seva autobiografia espiritual *Rahó de l'esperit*» ens presenta una vida espiritual femenina, escrita en català per una coneguda beata olotina del segle XVIII i inèdita fins fa poc. Garcia, que ha publicat recentment l'edició del text (2013), dóna a conèixer dades biogràfiques sobre l'autora fins ara desconegudes per la crítica i aborda una sèrie de qüestions interessants pel que fa a l'estudi d'aquests textos autobiogràfics femenins. Aquesta aportació ens permet connectar el text amb una llarga tradició de religioses que van escriure les seves vides per ordre del confessor durant el període modern, també a l'univers

català, i que calen ser revisats urgentment per comprendre millor la magnitud i l'abast d'un gènere que en els darrers anys ha rebut nombroses atencions en els territoris de parla castellana.

A continuació, comptem amb l'estudi de l'arxivera M. Mercè Gras «L'escriptura en el Carmel descalç femení: la província de Sant Josep de Catalunya (1588-1835). Una primera aproximació». La prospecció directa als fons conventuals ha permès a l'estudiosa oferir-nos un ampli treball de comprensió de la producció escrita de les carmelites catalanes durant l'edat moderna. Malgrat que les carmelites de Catalunya van ser hereves també de la transcendència i l'empremta literària de la santa d'Àvila, a diferència de les seves germanes d'hàbit de Castella, no havien estat gens tractades, de manera que la informació que s'hi aporta és totalment inèdita i de gran valor documental. Gras proposa un recorregut per les diverses manifestacions literàries de les carmelites de l'àmbit català, a partir de l'anàlisi dels textos conservats o documentats, i demostra una intensa dedicació escrita insospitada: des de la literatura memorialística, com ara els llibres de memòries, cròniques, llibres de difuntes, vides espirituals..., tot passant pels epistolaris fins arribar a gèneres més creatius com és el poètic.

Després d'aquests tres treballs, trobem el nostre «Escriure poesia al convent entre la devoció i l'obediència. Primera aproximació a un manuscrit femení del segle XVIII». En aquest estudi, donem a conèixer un quadern poètic femení procedent d'un arxiu conventual, en castellà, i n'analitzem les motivacions i context d'escriptura; anàlisi que ens permet, alhora, parlar d'altres textos poètics i autores desconegudes, amb obra fins ara no recollida. La intenció final del treball, és vincular aquest material amb la interessantíssima producció monàstica descoberta i incitar a la reflexió sobre un tema totalment en penombra en els nostres estudis literaris, com és el de la poesia femenina moderna als territoris catalanoparlants.

Finalment, tanca el monogràfic el treball de Manuel Martí i Ascó (2004), «Cultura literària de la dona en la València dels segles XVI i XVII», publicat fa un any i que hem volgut incloure ací, a manera d'homenatge, en tant que va ser un dels pioners a tractar el tema a casa nostra i que va suscitar interessants reflexions al voltant de la creació literària femenina a València, que han estat repeses amb els anys.

Amb aquesta varietat de perspectives tractades en els treballs aportats, pretenem reclamar l'atenció sobre uns textos silenciats durant llargs segles i que necessàriament calen ser recuperats. Només amb contribucions com aquestes podem avançar en el coneixement dels textos i les autores de l'edat moderna, a fi de poder escriure la «branca» d'escriptura femenina que el període es mereix.

VERÒNICA ZARAGOZA

COORDINADORA

Bibliografia

- Ahumada, E. (2003), *Epistolaris d'Hipòlita Roís de Liori i d'Estefania de Requesens (segle XVI)*, València, Universitat de València (Fonts Històriques Valencianes, 13).
- Albert, E./ Matheu, R./ Saltor, O./ Sala, A./ Torras, M.A. (eds.) (1975) *Les cinc branques: poesia femenina catalana*, Engordany, Esteve Albert i Corp.
- Garcia, A. (2013) «*Rabó de l'esperit*» (1709-1714) de Teresa Mir i March. *L'autobiografia espiritual d'una laica. Edició crítica*', Universitat de Girona. Servei de Publicacions, [en línia: http://www3.udg.edu/publicacions/vell/electroniques/Raho_de_l_esperit/index.htm]
- Guisado, M. (1987) *Cartes íntimes d'una dama catalana del s. XVI. Epistolari a la seva mare la comtessa de Palamós*, Barcelona, La Sal.
- Herrero, M. A. (2009) *Lletraferides modernes: catàleg de les escriptores valencianes dels segles XVI-XVIII*, Sant Vicent del Raspeig, Centre d'Estudis sobre la Dona, Universitat d'Alacant.
- Martí i Ascó, M. (2004) «Cultura literària de la dona en la València dels segles XVI i XVII», *Escriptors valencians de l'Edat Moderna*, València, Acadèmia Valenciana de la Llengua, pp. 121-138.
- Piquer, J.J. (1978-1979) «L'abadessa de Vallbona, Maria de Llúria, mestra d'esperit», *Analecta Sacra Tarraconensia*, 51-52, pp. 39-70.
- Piquer, J. J. (ed.) (1986), *Llibre de goigs i devocions de Vallbona: atribuït a l'abadessa Jerònima de Boixadors (1554-1562)*, Vallbona de les Monges, [s.n.].
- Serrano y Sanz, M. (1893-1895 [1975]) *Apuntes para una Biblioteca de Escritoras Españolas desde 1401 a 1833*, Madrid: Biblioteca Nacional [Reimp. Madrid: Atlas], 2 vol.
- Trias, S. (ed.) (1988) Anna Maria del Santíssim Sagrament, *Càntics i cobles*, Palma: Moll.